

РУЖИЦА С. ЛЕВУШКИНА, *ЛЕКСИКА ПРАВОСЛАВНЕ
ДУХОВНОСТИ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ [ЛЕКСИЧКО-
-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА И ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА]*.

Београд: Институт за српски језик САНУ, Београд, 2024, 514.

Име др Ружице Левушкине, научног саветника Института за српски језик САНУ, добро је познато и домаћој и страној (превасходно руској) научној јавности, пре свега теолингвистима, социолингвистима, лексиколозима, лексикографима, терминографима. Аутор је две монографије (*Богослужбени језик у Српској православној цркви (прошлости, савремено стање, перспективе)*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Манастир Бањска, 2007. и ове коју сада желимо да препоручимо славистичкој јавности), преко 140 радова, од којих су неки базирани не само на српском, него и на руском и црквенословенском материјалу. Као лексикограф ради на изradi монументалног дела српске лексикографије – на *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, за који је урадила преко 95 ауторских табака текста. У својству редактора Ружица Левушкина је посебно проверавала обраду лексике из сфере православне духовности и њима сличне у 21. и 22. тому *Речника САНУ*.

Досадашња научна истраживања Ружице Левушкине кретала су се највише у области теолингвистике, дисциплине која, најкраће речено, подразумева теоцентрични поглед на језички материјал и проблеме из разних других области лингвистике. У њеним радовима преовлађује занимање за лексикографију, терминологију, проблеме превођења, различите врсте анализе химнографских текстова, ономастику, стилистику и др.

Монографија *Лексика православне духовности у савременом српском језику [лексичко-семантичка анализа и лексикографска обрада]* обухвата следеће структурно-композиционе целине: *Слово аутора* (стр. 15–16), *Увод* (стр. 17–21), *Православна духовност* (стр. 23–101), *Преглед досадашњих истраживања језика и православне духовности* (стр. 103–178), *Лексика из сфере православне духовности у српском језику* (стр. 179–290), *Лексикографска обрада лексема из сфере православне духовности у српском језику* (стр. 291–384), *Завршна закључна реч*¹ (стр. 385–392), *Речник терминологије*.

1 Поглавља су подељена на бројне (под)одељке, а закључци веома често изложени схематски и табеларно, што књигу чини прегледнијом и у чему се уједно огледа прецизност и акрибичност истраживања. Вредности студије доприноси и то што свако (пот)поглавље садржи закључак, на основу којег се изводи метазакључак целокупног истраживања.

шке лексике ујоипребљене у монографији (стр. 393–451), *Литература* (стр. 453–490) и *Списак извора* (стр. 491–492). Књига садржи и два резимеа – на енглеском (стр. 493–494) и руском језику (стр. 495–496), два регистра – појмовни (стр. 497–504) и именски (стр. 505–514), а завршава се белешком о аутору (стр. 515). Монографија се, с обзиром на њен интердисциплинарни карактер, одликује полиметодизмом: како нас ауторка обавештава у *Уводу* (стр. 18–19), примењени су статистички метод описа и приказивања појединих резултата; конструктивни метод, примењен у конституисању пројекта израде новог речника и давању предлога за унапређење лексикографске обраде лексема из сфере православне духовности у српској описној лексикографији; корпусни и метод ексцерпције; метод компонентне анализе; аналитички и метод посматрања, употребљени у представљању семантичких, творбених и етимолошких елемената лексичких јединица; метод анализе и израде речничких дефиниција, као и контекстуалне анализе, коришћен у изношењу предлога лексикографске обраде лексема и у опису лексичких јединица у Речнику САНУ; индуктивни метод, примењен у систематизацији резултата добијених анализом једне тематске подгрупе лексема и предлозима намењеним лексикографима за опис лексике из сфере православне духовности убудуће и дедуктивни метод – у анализи и елаборату садржаја појединих графика и табела, као и у делу у коме се елаборира садржај православне духовности и одређују њени ужи оквири у циљу систематизације лексике. Грађа за рад, коју чини око 15.000 лексичких јединица, ексцерпирана је из дескриптивних речника савременог српско(хрватско)г језика и богословске литературе на српском језику (нпр. из дела владике Николаја Велимировића и оца Јустина Поповића, али узети су у обзир и преводи монографија и трактата из свих области богословља, као и преводи молитава као примогенитурног и примордијалног сакралног жанра). Консултована је обимна теолингвистичка, лексиколошка, дериватолошка, лексикографска и терминографска литература, углавном на руском језику.

Лексичке јединице које су предмет истраживања оквирно су подељене најпре на три веће тематске групе, у складу са ауторкином поделом православне духовности: 1) по унутрашњем устројству; 2) у историји и 3) у човековом животу, а потом на 27 мањих. Због великог обима материјала, о свакој од ових подгрупа износе се само најважније карактеристике. За неке од њих дата је и даља подела, на мање лексичко-семантичке групе. Поједине подгрупе представљају затворене терминолошке системе (нпр. *Светие Тајне*, *Црква*, *храм*, *монаштво*), док се друге састоје у највећем броју од лексема из општег лексичког фонда (нпр. *смисао живојша*, *Светие врлине*). Терминолошки системи, заједно са православном ономастиком и библизмима (тј. лексичким јединицама из *Светиог Писма* као најважнијег прецедентног текста за све друге текстове из сфере православне духовности) сачињавају сре-

дишњу скупину лексике из сфере православне духовности, односно *лексику из сфере православне духовности у ужем смислу*.

Поред ове, лексике из сфере православне духовности у ужем смислу, материјал је обухватио и лексику из општег лексичког фонда, као и терминолошке системе појединих области контактних и комплементарних са православном теологијом и, шире, православном духовношћу (као што су философија, религиологија, историја уметности, музикологија, право, историја Цркве итд). Овакве лексичке јединице сачињавају периферни скуп лексике из сфере православне духовности, односно, сврстане су у *лексику из сфере православне духовности у ширем смислу*.

Један део лексичког материјала, тј. две тематске групе, обрађен је детаљније: то су тематска група лексема *свѣће врлине* и тематска група лексема *Црква*. Потоњу сачињава 835 лексичких јединица и овај корпус искоришћен је за нешто детаљнију семантичку, творбену, делимично и етимолошку анализу. Цркву сачињавају торжествујућа или небеска Црква (*духовна бића или ангели, Богородица и свѣти*) и војинствујућа или земна Црква (*свѣшћенство или клир* (који може бити монашког и свештеничког реда), затим они који у цркви имају *ниже чинове и службе* и верни народ, односно *мирјани*). Сваку од истакнутих група илуструје и посебна лексичко-семантичка подгрупа или терминолошки систем. У наставку наводимо неке закључке до којих је ауторка дошла на основу анализе ових лексичких јединица.

У сфери православне духовности постоје три основне групе лексике: терминолошка лексика, лексика општег лексичког фонда и лексика названа *специјалном лексиком*. Ради се о лексичким јединицама које не могу да се уврсте ни у једну од две наведене опште групе, а срећу се само у сфери православне духовности. Заступљене су готово у истом броју као и терминолошка лексика, чак и нешто већем. У специјалну лексику сврстан је највећи број лексема тематских подгрупа које су делови агиоантропонима: *локализатори* (на пример, лексема *Пийерски* у агиоантропониму *Свѣти Сѣефан Пийерски*), затим *агномени* (на пример, лексема *Философ* у агиоантропониму *Св. Јусѣин Философ*), *номинаѣтори* (на пример, лексема *сѣраѣилаѣ* у агиоантропониму *Свѣти Андреј сѣраѣилаѣ*), затим тематска подгрупа *ѣеоѣоконима, једночлани агиоанѣроѣонима* (на пример, агиоантропоним *Пѣѣочисленици*) и друге. Тек нека даља истраживања моћи ће да омогуће прецизније закључке о специјалној лексици, па и њено прецизније одређење. У монографији су дати неки предлози за то.

У савременом српском језику, како констатује Ружица Левушкина, једино се у сфери православне духовности у већој мери чувају и употребљавају лексеме преузете из црквенословенског језика, као што су *служачици, блажењејши, Приснодјева, сѣѣоѣѣник, веѣѣи, исѣѣјазаније* и др. Такође, једино се у овој сфери, упркос закону језичке економије, чува синонимија

Ово је терен на коме долази и до појаве да неке лексеме које су историзми у некој другој сфери, из које су и преузете – у сфери православне духовности, посебно у деловима агиоантропонима – нису историзми (на пример, лексеме *сойѣник*, *десѣиѣ* итд.).

У вези са ономастичким материјалом, који је такође широко заступљен у овој монографији, уведени су и неки нови термини у односу на терминосистем прихваћен у србистичкој литератури: најпре, *ѿеойѿоконим* (назив за Богородицу, нпр. *Мајка Божија*, *Невестѿа Христѿова*, *Свагдадјева*, *Богомаѿи*), затим *ангелоним* (назив за ангелске чинове, којих је девет, или неког конкретног ангела, нпр. *Власѿи*, *Началсѿѿва*, *Херувими*, *Гаврил*, *Јегудил* итд.), *ѿеоними* (називи за Бога, Свету Тројицу или само за једно од Лица Свете Тројице, Бога Оца, Богочовека Христа или Светог Духа) и *агионими* – називи лица и објеката на којима почива благодат Божија или светост, кроз чин прослављења и освећења. У ове потоње спадају: *агиоанѿройоними* (имена светитеља), *хеорѿоними* (називи православних празника), *агиоѿоѿоними* (називи места у чијој основи је име светитеља, теоним или еортоним), *иконими* (називи икона) и *еклисионими* (називи цркава и манастира). Терминолошка новина јесте и термин *еѿархионими* (називи епархија).

Конечно, значајан део ове монографије посвећен је анализи речничких чланака појединих лексема из сфере православне духовности у Речнику САНУ. У вези с тим, препоручене су и неке измене које би убудуће могле да се примене при лексикографској обради ове лексике у поменутом речнику који је још увек у изради.

Овако обиман корпус послужио је ауторки и за састављање *Речника термиолошке лексике употребљене у монографији*. Ради се о дескриптивном, претежно синхронијском, у извесној мери нормативном и дидактичком речнику (нпр. код термина страног порекла упућује се на етимологију), са алфабетским распоредом одредница. Будући да већ постоје двојезични теолошки речници, од којих су неки послужили и као извори, као и поједине публикације речничког типа у којима се објашњавају неки појмови православне духовности, а које су се показале потребним јер су доживеле више издања, закључено је да би било пожељано изградити и један шири описни речник лексике из сфере православне духовности у српској говорној и соци-

окултурној средини. Дат је предлог из којих лексичких јединица би требало да се састоји његова макроструктура и како би требало да изгледа микро-структура. Због обимности ономастичког материјала, ауторка препоручује да се размотри и могућност израде специјалног ономастичког речника у неким будућим истраживањима и пројектима.

Ова монографија представља допринос славистичкој науци и теолингвистици словенских језика на више начина. Прво, др Ружица Левушкина је знатно обогатила методологију лексиколошких и лексикографских истраживања српског језика: ово је прва монографија у којој се један значајан подсистем лексике савременог српског књижевног језика, који опслужује сферу православне духовности, сагледава из лексичко-семантичке, лексиколошке и теолингвистичке перспективе. Према увиду у референтну научну и стручну литературу, одређени број лингвиста бавио се лексиком из сфере православне духовности у својим истраживањима, премда са различитих аспеката, у неједнаком обиму и теоријско-методолошким оквиру. Ипак, у српској лингвистици до сада није било комплексног и систематског истраживања оријентисаног на лексичко-семантичке, лексикографске и теолингвистичке аспекте поменутог лексичког подсистема у савременом српском језику. На тај начин, истраживање др Ружице Левушкине представља пионирски подухват у покушају расветљавања ове теме. У њему преовладава синхронијски приступ, али присутни су и елементи дијахроније на местима где је то методолошки оправдано. Премда се дело базира на лексичким јединицама савременог српског језика, на одређеним местима, где је то сврсисходно, у анализу је укључен изванредан број примера из других језика – словенских (у првом реду црквенословенски и руски) и несловенских (у првом реду грчки – новозаветни, патристичког, византијског периода и новогрчки) – у циљу ширег сагледавања и темељније аргументације констатованих језичких појава.

Поред комплексне лексичко-семантичке и лексикографске и лингвокултуролошке анализе, овај лексички подсистем у делу др Ружице Левушкине се сагледава и из перспективе једне дисциплине екстерне лингвистике – теолингвистике, а то је мотивисано природом самог објекта научног истраживања. Овакву тему није било ни могуће целовито сагледати без озбиљних теолошких увида, што је у првом реду условљено њеним интердисциплинарним карактером, који је посебно наглашен у домену терминолошке лексике. Из тог разлога ауторка се, када је то потребно, ослања и на чињенице, представе и генерализације из теологије и њој контактних и комплементарних дисциплина.

Новина и значај овог истраживања састоје се и у томе што се у њему посматра слој лексике који је у другој половини XX века углавном био посматран као периферан лексички слој, што је било условљено перцепцијом

владајуће друштвене идеологије. Отуда је у српској средини, као и у руској, лексика из сфере православне духовности била тенденциозно маргинализована у лексичком систему, језику и друштву уопште. Лингвистичке реперкусије биле су очигледне, што је довело до стања да су дескрипција и валоризација поменуте лексике често споровођене на основу идеолошких критеријума. Српски (као и руски) језик од 90-их година XX века регистровао је значајније социокултурне промене и, представљајући један од аспеката културе, налазио се под утицајем процеса везаних са трансформацију друштвене свести. Тада настале промене, у социологији религије квалификоване терминима попут *ревијализација религије*, *десекуларизација*, *верска обнова*, допринеле су редефинисању позиција религије у постатеистичким и посттоталитарним околностима, а тиме и реактуализацији лексике која опслужује сферу православне духовности у свим функционалним стиливима савременог српског књижевног језика, као и у религиолекту – говору клирика и уцрквењених верника. У том смислу, ово истраживање има и значајну социолингвистичку вредност.

Најзад, резултати истраживања изнети у монографији *Лексика православној духовности у савременом српском језику [лексичко-семантичка анализа и лексикографска обрада]* могу имати и значајну практичну примену. Наиме, лексикографски организациони принципи и конструкцијска решења у презентацији лексике из сфере православне духовности у српском језику које на основу претходне акрибичне анализе репрезентативног корпуса утемељује и образлаже др Ружица Левушкина могу се применити у савременој лексикографији, фразеографији, терминологији, у конфронтационим истраживањима,² као и у методици наставе српског језика као страног.

Ксенија Кончаревић*
 Универзитет у Београду
 Филолошки факултет
 Катедра за славистику
 kkoncar@mts.rs

2 Докторска дисертација Ружице Левушкине која је у основи ове књиге, као и низ њених потоњих радова, већ су послужили као основа за дисертационо истраживање Срђана Петровића *Руска и српска лексика из сфере православној духовности: лексичко-семантички, лексикографски и лингвокултуролошки аспекти*, одбрањено на Филолошком факултету Универзитета у Београду 4. октобра 2022. године.

* <https://orcid.org/0009-0008-4536-2669>